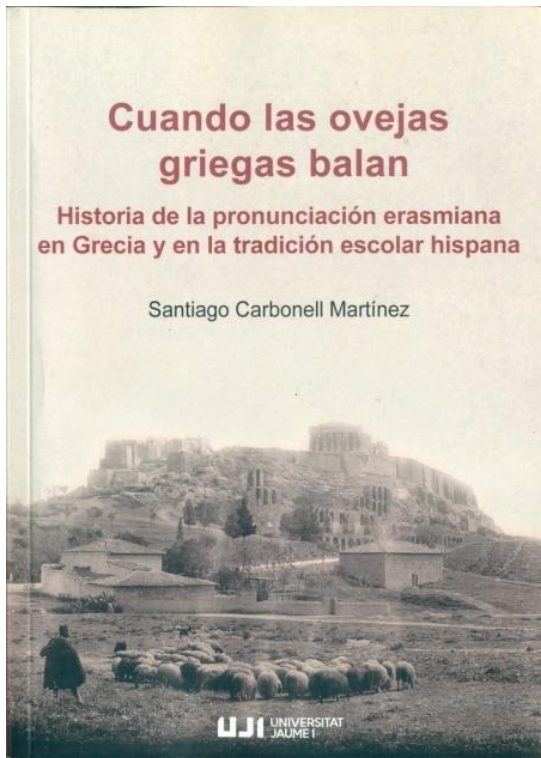

¿Com sonava la llengua de Plató?

Jaume Almirall Sardà

Santiago Carbonell Martínez, *Cuando las ovejas griegas balan. Historia de la pronunciación erasmiana en Grecia y en la tradición escolar hispana*. Castelló de la Plana: Publicacions de la Universitat Jaume I, 2021. 334 pàgs.

Tothom que hagi rebut lliçons de grec antic, sovint anomenat també clàssic, segurament recordarà com és confusa la descripció de la seva pronúncia; i qui n'hagi impartides sabrà, segurament també, com resulta difícil fer entendre les correspondències entre el sistema alfabètic grec i la suposada articulació fonètica dels seus signes. La vera veritat és que ningú no sap com es pronunciava exactament el grec parlat a l'Antiguitat: aquesta asseveració gairebé no necessita justificació. Però també cal recordar que «grec antic» és un concepte ben imprecís: en rigor, abasta centúries de la història de la llengua i, dins d'aquesta, s'estén a una notable varietat de dialectes, sense oblidar la diversitat dels seus registres i de les seves modalitats literàries. I cal tenir en compte, encara, el fet que l'escriptura és sempre un instrument més o menys perfecte per representar una llengua. Quan a l'Europa occidental culta es desvetllà l'interès per les obres gregues i els primers humanistes, fascinats, volgueren accedir-hi sense la intermediació del llatí, aprengueren la llengua sobretot per mitjà de personatges vinguts del ja migrat imperi de Bizanci, que sovint en fugien portant amb ells valuosíssims manuscrits grecs, amb els quals, al mateix temps, s'anava acreixent, a Occident, el coneixement de les obres gregues antigues. L'aprenentatge del grec, així, per boca de «mestres nadius», determinà naturalment que se n'adoptés també la pronúncia tal com aquests, i tots els grecs contemporanis seus, la

realitzaven. Per dret propi i sobretot per coherència històrica, el parlant grec, sigui dels llargs segles bizantins, sigui dels temps moderns, pronuncia el grec antic, de manera natural i espontània, segons la fonètica del seu propi grec, que és el resultat de l'evolució secular de la llengua antiga. I aquest mestratge havia de resultar als erudits occidentals, també pel que fa a la pronúncia de la llengua, el més autoritzat i, per això, acceptat així mateix amb naturalitat. Un dels casos més coneguts és el del gran humanista Johannes Reuchlin (1455-1522), que estudià la llengua grega amb mestres grecs, primer a Basilea, amb l'erudit Andrónikos Kondovlakas, i després a París amb l'erudit i diplomàtic Geórgios Ermónimos, el primer que ensenyà grec a la Sorbona. Reuchlin, en la seva pràctica docent i en els seus escrits defensà la pronúncia «grega» del grec, tal com l'havia adquirida dels seus mestres; per aquest motiu s'anomena també pronúncia reuchliniana. Tanmateix, altres humanistes, entre els quals Antonio de Nebrija i Aldo Manuzio, trobaren que aquella pronúncia no s'adeia amb les descripcions fonològiques que del grec havien fet els gramàtics de l'Antiguitat, i proposaren pronúncies diferents, que suposadament eren més fidels. Aquesta tendència culminà en la proposta d'un altre gran humanista, Erasme de Rotterdam, el qual l'exposà en la seva obra *De recta Latini Graecique sermonis pronuntiatione* (1528). Tal pronúncia, anomenada erasmiana, és la que tradicionalment s'ha imposat arreu, llevat dels països de parla grega. Cal dir, de fet, que de la pronúncia erasmiana cada llengua n'ha construït la seva particular adaptació, a efectes, en general, d'un acostament a la pròpia fonologia. El resultat ha estat que, durant segles i fins avui, hi ha una diversitat de pronúncies del grec, que es justifiquen, a partir de la proposta d'Erasme, per constituir una reconstrucció més fidel de la llengua original que no la que els grecs han realitzat sempre i continuen realitzant. La paradoxa que implica aquesta bigarrada i inconciliable diversitat de pronúncies no és l'únic punt feble de la pronúncia erasmiana en què es fonamenten.

Santiago Carbonell acredita no solament una llarga dedicació a la docència del grec, tant antic com modern, sinó també un encomiable interès en la renovació didàctica d'aquesta llengua, com ho prova el seu excel·lent mètode *Griego moderno. Nociones y recursos para el aula de griego antiguo*.¹ En el present llibre, el professor Carbonell s'ocupa de la qüestió de la pronunciació del grec antic, que és un assumpte d'evident interès per a la didàctica, atès que, com ell mateix subratlla encertadament, és de vital importància que l'alumnat no es limiti, en el seu aprenentatge d'aquesta llengua —com de totes— a la lectura silenciosa, sinó que hi accedeixi a través de la completa realització oral i auditiva.² És, doncs, un treball d'inspiració didàctica que pretén fonamentar i justificar l'opció personal de l'autor per la pronúncia del grec antic «a la grega» o, com ell també l'anomena, «tradicional» o «històrica». Però el gran interès del llibre rau sobretot en el fet que presenta una investigació rigorosa i virtualment exhaustiva de la polèmica que sobre el tema de la pronunciació del grec antic s'ha prolongat al llarg de cinc-cents anys a Occident en

¹ Publicat el 2019 i ressenyat en el número 1 d'Αέριδες – Torre dels Vents: <https://www.e-revistas.uji.es/index.php/aerides/article/view/5892/6359>.

² En els seus fonaments, les tesis del llibre havien estat avançades per l'autor en l'article «Pronunciación hispano-erasmiana vs. pronunciación griega: razones didácticas y emocionales», *Erytheia* 39, pàgs. 181-194.

general, amb especial atenció a l'àmbit hispànic i a la mateixa Grècia.³ Un per un, Carbonell analitza minuciosament els plantejaments oferts per una llarga nòmina d'autors, des del segle XVI fins a l'actualitat, i ofereix, així, un panorama riquíssim de la polèmica que ha transcorregut generalment dins els límits de la discussió científica, però amb no poca intervenció de l'apassionament i fins i tot l'abrandament en el debat. Completa l'estudi un exhaustiu i molt útil índex onomàstic que recull el conjunt d'autors analitzats i ofereix, de les aportacions de cadascun, un breu resum.

El llibre de Carbonell, per l'amplitud d'autors analitzats i per la minuciositat de les seves anàlisis, constitueix un interessantíssim treball filològic sobre un tema aparentment secundari; però és també un recorregut apassionant per un capítol de la història de la Filologia Clàssica, que mostra fins a quin punt han influït, i segueixen influïnt, en la ciència les mentalitats, els apriorismes, els prejudicis, les inèrcies i els doctrinarismes.

No podem, i mai no es podrà, reconstruir la pronunciació del grec d'èpoques passades, excepte de forma parcial. Però tampoc no sembla que es pugui arribar a un acord sobre la pronunciació convencional més oportuna. En els diferents àmbits de l'ensenyament i en les institucions acadèmiques de tradició occidental continua essent preponderant el sistema neo-erasmià en les nombroses seves variants, i són minoria els casos d'opció pel sistema «a la grega». El llibre de Santiago Carbonell, precisament per ser un sòlid treball filològic i històric, demostra com tots els sistemes de pronunciació del grec són i no poden ser sinó convencionals. I és la prova que, quan s'esgoten els arguments científics, poden ser vàlides les raons personals i emotives, com és el cas del seu mateix autor.

³ És prova del caràcter exhaustiu de la investigació la presència en ella també de l'hel·lenista català Antonio Bergnes de las Casas (1801-1879), primer catedràtic de grec de la restaurada Universitat de Barcelona, a propòsit de la seva postura sobre la qüestió.